

RESEÑAS

***Literature, Science & Religion. Textual Transmission and Translation in Medieval and Early Modern Europe*, ed. Manuel Bellmunt Serrano i Joan Mahiques Climent, Kassel, Edition Reichenberger (*Problemata literaria*, 88), 2020, 466 p. ISBN: 978-3-967280-03-6**

El volumen objeto de estas páginas se compone de 25 capítulos seleccionados entre las más de cincuenta contribuciones que se presentaron al Congreso Internacional *Traductio et Traditio Mediaevales: Science, Knowledge and Ideology*, organizado en Morella (Castellón) los días 14, 15 y 16 de marzo de 2019 por el *Grup de Recerca d'Estudis Medievals Interdisciplinaris*. Atendiendo al título del libro, se podría suponer que estos estudios aparecen agrupados en torno a tres ejes: literatura, ciencia y religión.

En el inicio del prólogo, quedan explícitos los objetivos de esta obra: valorar la escritura en la Edad Media como medio para transmitir conocimientos desde la antigüedad y visitar este contexto desde un enfoque interdisciplinario, que desvelara un mundo interconectado, prestando atención a muestras individuales, líneas narrativas y argumentos. Finalmente, estos dos objetivos han quedado resumidos en uno: intento de estudiar y comprender la relevancia de la transmisión y la traducción durante las edades media y moderna.

La difícil clasificación de algunos de los trabajos que componen esta obra tal vez sea la causa de que la ordenación de los capítulos haya seguido la opción alfabética en vez de la temática. Esta elección evidencia el origen del presente volumen.

No obstante, la cuidadosa labor de los editores ha identificado varias líneas de investigación en torno a las cuales han trabado el prólogo. Todos los capítulos del libro apuntan al estudio de la transmisión del conocimiento por medio de la cultura escrita, ya sea mediante la reescritura, las sumas o las traducciones tratadas desde diferentes métodos, tradiciones lingüísticas, procesos históricos o manifestaciones culturales. Ahora bien, a pesar de la redacción dúctil del objetivo de esta obra, algunos trabajos quedan fuera de los parámetros marcados por el título del libro ya que son incluidos por tratar de manera tangencial las edades media o moderna.

En la primera aportación, Manel Bellmunt Serrano estudia la adaptación libre del relato *Hamlet of the Schigrovsky District*, de Ivan Turgenev, y la apropiación cultural de esta obra de Shakespeare en la construcción del ideario nacional ruso del siglo XIX. En primer lugar, se define someramente el marco teórico de la adaptación literaria y sus matices. Desde esta óptica, la perspectiva de los estudios de adaptación es particularmente relevante, ya que destaca cómo las narrativas tienden a ajustarse a las características específicas de la cultura de destino, al tiempo que fomenta la discusión y el debate dentro de los sistemas culturales.

En el estudio de Chiara Benati, se han contrastado dos formas diferentes de recepción, transmisión y traducción de dos textos científicos de origen germánico: *Buch der Chirurgia*, de Hieronymus Brunschwig (1497), i el *Feldtbuch der Wundartzney*, de Hans von Gersdorff (1517). Estos dos textos, de registro lingüístico similar en origen, difieren en la traducción en primer lugar por su transmisión: el primero impreso y en versión completa, el segundo manuscrito, en copias fragmentarias. También difieren en la recepción: el primero ampliamente difundido entre médicos y cirujanos; el segundo, construido desde diversas fuentes, difundido entre algunas personas interesadas en aspectos puntuales de la medicina. A pesar de que la autora contrasta una difusión diferente de las dos obras, ambos traductores muestran preocupación por hacerse entender luchando contra un precario registro lingüístico especializado de principios del siglo XVI y recurren a estrategias análogas para garantizar la correcta comprensión del mensaje principal del texto y evitar que surja cualquier malentendido.

Stefania Buosi Moncunill ofrece una panorámica de la literatura alquímica catalana de los siglos XIV-XVI con especial atención a un manuscrito misceláneo del siglo XVI, el *Testament*, texto alquímico pseudoluliano copiado en su mayor parte por Jaume Mas. El verbo «trallar» («traducir» y «copiar»), utilizado por Mas llevó a la confusión de algunos investigadores que atribuyeron la traducción a este autor. Buosi compara este testimonio del *Testament* alquímico con otro, conservado en un manuscrito británico del siglo XIV, llega a la conclusión de que Mas fue el copista y no el autor del *Testament* alquímico.

Antonia Cabot Garrido en «La concepción de la persona y vida humanas en la quinta parte de *El conde Lucanor*» muestra cómo los saberes se recopilan de manera sumatoria estructurándolos jerárquicamente según los intereses de cada autor. Comienza con una sencilla introducción a *El Conde Lucanor* y sus Fuentes para, después, analizar en profundidad el quinto capítulo de la obra, el «Libro de la doctrina», de donde extrae el concepto de persona procedente del pensamiento aristotélicotomista.

Juan José Calvo García de Leonardo analiza la fortuna de *El Examen de ingenios para las ciencias* (1575), de Juan Huarte de San Juan, que describe seis condiciones principalmente nutricionales y conductuales/posturales para asegurar la descendencia masculina. Desde un enfoque filológico compara la obra original escrita en castellano con las traducciones italiana e inglesa. La comparación entre el original y las traducciones subraya la importancia de la transmisión cultural, al tiempo que plantea múltiples interrogantes sobre el pa-

pel que juegan los traductores en la interpretación, pero también en la manipulación, metáforas y eufemismos sexuales.

Irene Capdevila Arrizabalaga, en un cuidadoso estudio ecdótico de la traducción catalana del *Breviari d'amor*, concluye que existen dos versiones de la traducción catalana de la enciclopedia de Matfré Ermengaud. Una de estas versiones incorpora algunos pasajes de la *Crónica universal de la Creació fins a Constantí* y del *Evangelio de Nicodemo*, ofreciendo así una versión del *Breviari d'amor* contaminada de la Crónica universal.

Lluís Cifuentes Comamala presenta el corpus de los tratados de cirugía medieval en catalán —síntesis de la base de datos Sciència.cat. Detecta la presencia de estas obras tanto en bibliotecas de médicos como en las de cualquier otro de tipo de profesión. Respecto a la traducción, establece dos épocas: una dominada por el *verbum pro verbo* y otra en la que se traduce según el significado de la frase originando versiones independientes. También menciona la grafía y el léxico, tan útiles en este momento para datar algunas obras, fueron el auténtico quebradero de cabeza de los traductores en su proceso de vulgarización.

María Crego Gómez se centra en la historia de la influencia oriental documentada en el *Sendebār* y lo compara con el relato del *Balneator*, procedente de *Las Cien y una noches*. Aquí se estudia la compleja transmisión del texto en las diversas tradiciones oriental y occidental. Además del estudio de este relato, Crego añade también una edición del texto árabe incluido en *Las cien y una noches*, y su correspondiente traducción al castellano.

El capítulo de Antonio Doñas se centra en el análisis de *La consolación natural*, traducción al español de la *Consolatio philosophiae* de Boecio. Esta traducción es especialmente relevante, ya que incluye dos cartas prologales. En la primera carta, el condestable de Castilla, Ruy López Dávalos, se muestra muy insatisfecho tras leer una traducción en la que se han interpolado muchas glosas que dificultan la intelección de la obra y, por tanto, pide una traducción. En la segunda carta, el anónimo traductor responde a la demanda realizando una nueva traducción de *Consolatio philosophiae*, pero también explicando que opta por traducir *ad litteram* pero también añade algunas glosas en los márgenes, claramente separadas del texto principal de la *Consolatio*. En esas glosas, el traductor explica aquellos términos traducidos *ad litteram* para evitar cualquier posible malentendido.

María José Esteve Ramos estudia manuscritos dedicados a la botánica y al estudio de la herboristería con un propósito omnicompreensivo de los manuscritos compilatorios de materia médica y científica. Compara tres manuscritos que contienen *Agnus Castus*, ya que el objetivo principal de la autora es estudiar su transmisión evaluando críticamente sus contextos manuscritos en las copias que se encuentran en la *Sloane Collection* con especial atención a la lengua —inglés o latín—, el género o tipos de texto y la posición que ocupa en la recopilación.

El capítulo de José Antonio Fernández López, «Pedro de Toledo y Alfonso de la Torre: traducción y conocimiento en dos lecturas cuatrocentistas de la *Guía de Perplejos*», analiza la presencia de Maimónides en el contexto hispánico del siglo xv, con especial atención a la traducción de Pedro de Toledo y la

Visión delectable del bachiller Francisco de la Torre. La traducción de Pedro de Toledo incluye un prólogo y varios epílogos (al final de cada una de sus partes), en los que el traductor comenta las dificultades encontradas durante el proceso, así como la elección realizada.

José Luis Gastañaga Ponce de León se centra en los textos preliminares de *La Celestina* para resaltar la comprensión de la filosofía moral, por parte de Rojas, como un conjunto común de saberes organizados en torno a un principio central. Gastañaga conecta esta comprensión del conocimiento con las doctrinas explicadas coetáneamente en la Universidad de Salamanca y mantiene, con ejemplos extraídos de la obra, la posibilidad de que sea este el lugar de escritura de *La Celestina*.

Miguel Ángel Gomes Gargamala reflexiona en su capítulo sobre el proceso de traducción de textos antiguos a una lengua moderna. Se trata de una reflexión sobre la variedad de opciones a las que se debe enfrentar el traductor para ofrecer la obra a un público moderno que la percibirá, sin ningún género de dudas, como algo anacrónico. La exposición de Gomes sobre la naturaleza de la traducción poética amalgama la reflexión teórica con su experiencia personal resultando una reflexión sobre la transmisión de la literatura en el mundo contemporáneo.

Joan María Jaime Moya en «La aportación del léxico militar de origen germánico en la formación de la lengua catalana» se centra en la influencia de los términos militares alemanes en la evolución y desarrollo del vocabulario catalán. El análisis se basa en seis palabras seleccionadas del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* y se concreta en cuatro puntos: el significado, la familia léxica, el testimonio documental y la etimología. Se trata de un estudio minucioso y riguroso en el que el autor retrocede en el tiempo en busca de fuentes medievales para describir la evolución de determinadas palabras, destacando la presencia de términos alemanes en el latín medieval en Cataluña y en el catalán medieval.

El *Procés d'Esperança Alegre*, estudiado por Joan Mahiques Climent, se presenta en dos versiones: BnF, ms. Baluze 238 y ms1701 BNE. El autor de este capítulo señala las grandes diferencias que presentan los dos testimonios y edita la de Madrid. La introducción al texto, además de ayudar a su comprensión, lo relaciona con la tradición literaria de viajes al más allá, como el de Pere Porter, también copiado en el manuscrito de la BnF.

El capítulo de Georgina Olivetto está dedicado a la figura de Alonso de Cartagena, en el que se detallan sus cualidades como diplomático, sus amistosas relaciones con varios humanistas italianos y su labor como traductor, autor-traductor, glosador y polemista. También tuvo una faceta de divulgador de la literatura griega en Castilla, entonces poco conocida, gracias a las traducciones realizadas por algunos de los humanistas con los que estuvo en contacto.

Vicent Pastor i Briones estudia la traducción catalana de la novela *Pierres de Provence* de la cual existen versiones en francés y en castellano. Establece la relación entre las dos versiones francesas, las siete castellanas y señala una de estas últimas como antecedente de la versión catalana.

El estudio de Gerardo Pérez Barcala dedicado a la veterinaria medieval confronta el *Libro d'Alveitaria* (1318) de Mestre Giraldo escrito en portugués con *De medicina equorum* de Giardano Ruffo y *Mulomedicina* de Theodoric Borgognoni con el fin de identificar fuentes. Después de acarar las tres obras, concluye que los tratados de Rufo y Borgognoni presentan ciertas influencias en el *Libro d'Alveitaria*.

Joan M. Perujo Melgar analiza la *Historia Regum Britanniae* de Geoffrey de Monmouth en la única versión catalana existente y comprueba que está interpolada con una de las dos versiones catalanas de *Historia antiqua hasta César*. Perujo advierte que este tipo de situaciones no son poco frecuentes en la época medieval, y que se puede encontrar un ejemplo similar en la *Estoria general* de Alfonso X el Sabio, en la que la *Historia Regum Britanniae* de Geoffrey de Monmouth aparece traducida al español. El análisis de Perujo de la versión catalana establece que esta se versiona directamente del latín y sirve de base de la traducción aragonesa producida en el *scriptorium* de Juan Fernández de Heredia.

Natalia Petrovskaia aporta testimonios medievales que reflexionen sobre la voz *translatio* en algunos traductores ingleses, galeses y franceses. En los diferentes paratextos de obras medievales analizados, observa una diferente actitud de los traductores de cuyas palabras extrae un doble significado: traducción y transmisión. El artículo se basa en investigaciones previas sobre las prácticas de traducción medievales y propone que, en la comprensión europea medieval de la traducción, la transferencia lingüística era solo un aspecto de un todo mayor. Se argumenta que las referencias a la traducción en estos textos deben entenderse como referencias a la transmisión.

Helena Rovira Cerdà analiza de manera comparativa del *exemplum* de la muerte de Homero —a veces confundida con la muerte de Platón— en la traducción de Valerio Máximo de Antoni Canals y otro en dos sermones de principios del siglo xv de san Vicente Ferrer. El interés del capítulo radica, sobre todo, en el dominio y exposición de las fuentes clásicas y medievales que podrían haber utilizado estos autores para la reelaboración literaria del episodio, elementos clave entender la modalización en los diferentes textos.

Gloria Sabaté y Lourdes Soriano Robles dedican su trabajo al estudio de la relevancia de los astros en el proyecto cultural de Pedro IV el Ceremonioso programa estrechamente ligado a la preservación de la memoria del monarca. El complejo proyecto cultural del Ceremonioso se puede comprender mejor examinando cómo algunos hechos históricos influyeron en su mecenazgo científico. El artículo incluye unas tablas con instrumentos y libros científicos encargados por el rey, así como un índice de obras de astronomía y astrología en catalán.

El enfoque interdisciplinar de Mª Carmen Santapau Pastor y Mª Amparo Mateo Donet sobre la construcción iconográfica y literaria de san Vicente Mártir resulta de lo más iluminador para entender la recepción y reinterpretación de esta figura en la Corona de Aragón entre los siglos xiii y xv. El artículo se centra en los orígenes y transmisión de la leyenda martirial desde la antigüedad,

la representación oral a través de los sermones y la iconografía e iconología del santo, con especial atención a los atributos que le acompañan. La investigación de Santapau y Mateo muestra que los motivos iconográficos de San Vicente Mártir estaban conectados con algunas fuentes textuales medievales que, de nuevo, crean una compleja red de relaciones estímulos e influencias.

Adriana Taboada propone un recorrido por los intereses medievales de J. R. R. Tolkien como un ejemplo de la importancia de los temas medievales en tiempos más recientes. Taboada propone las ilustraciones de Alan Lee sobre de J. R. R. Tolkien en *The Children of Hurin* (2007) y *The fall of Gondolin* (2018) como la traducción visual del peligro. Como sugiere la autora en su capítulo, las ilustraciones de Alan Lee pueden entenderse mejor como un equivalente contemporáneo a las iluminaciones utilizadas por los escritores medievales en sus obras, ya que siguen el mismo modelo y tienen un propósito similar, el de funcionar como ayudas visuales e infundir la imaginación de los lectores con un ambiente medieval.

Andrea Zinato en «La *traditio Senecae* en la obra de Fernán Pérez de Guzmán» propone un *stemma codicum* para la traducción castellana de *Epistulae morales ad Lucilium* encargada por Pérez de Guzmán a partir de la traducción florentina, dependiente, a su vez de la traducción francesa que es la más antigua de las conocidas hasta ahora. El presente trabajo ahonda en las tradiciones textuales que van desde el latín hasta el francés y el florentino, para rastrear su filiación hacia la versión española transitando por diversos siglos y tradiciones manuscritas e impresas. También analiza algunos ejemplos de ediciones y traducciones más recientes de las epístolas de Séneca.

En definitiva, el aspecto heterogéneo de este volumen no esconde la calidad y el rigor metodológico de los trabajos que en él se publican, todos ellos merecedores de la consideración de los especialistas en la traducción y en la transmisión del conocimiento en época medieval y moderna.

Lluís Ramon
Universitat Catòlica de València

Martí, S. + Renedo, X. (eds.) *Francesc Eiximenis. Vida, obra i transmissió*, Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, «Estudis sobre Francesc Eiximenis, núm. 3», 2021, 434 pp., ISBN: 9788499841014

D'entrada, cal advertir que la data de publicació del present llibre indueix a error. Xavier Renedo mateix, coeditor, ens ho explica només començar-ne el pròleg (p. VI). El volum deriva del congrés *Francesc Eiximenis, 600 anys (1409-2009)*, celebrat a la facultat de lletres de la Universitat de Girona per a commemorar el 600 aniversari de la mort d'Eiximenis. «Aquest llibre es publica, per tant» —conclou el coeditor amb dolguda sinceritat— «amb onze anys de retard». Així les coses, és lògic dubtar si té sentit ressenyar una publicació que, podríem dir-ne, neix vella.

Les presents pàgines s'escriuen, però, des de la convicció que el volum ressenyat és, malgrat l'esmentat retard temporal, útil. I no pas sols perquè posi en circulació una versió ampliada i millorada del que van ser les comunicacions congressuals, ja que el llibre inclou quatre aportacions noves i les originàries han estat actualitzades, sinó perquè, a més, el conjunt publicat ofereix un panorama interessant i, en alguns moments, innovador, sobre la vida i l'obra del menoret Francesc Eiximenis. En les següents pàgines intentaré, precisament, descriure'n el contingut per a justificar adientment la meua impressió de lector.

L'índex mateix ja és una bona tarja de presentació del volum: hi trobarem quatre estudis centrats en la biografia d'Eiximenis; un parell, sobre la tradició manuscrita de la seva producció; cinc estudis sobre les seves obres fonamentals; dos sobre la llengua; quatre, sobre política i societat; dos, sobre teoria de la moneda i dos sobre la reflexió eiximeniana al voltant del vi. No tots els estudis tenen el mateix interès ni es pot dir que, entre tots, cobreixin la figura i l'obra sencera de Eiximenis, al cap i a la fi una de les figures cimera de la literatura catalana. No oblidem, però, que no es tracta d'una monografia ni d'un assaig, sinó d'un recull d'estudis derivats d'un congrés. Un volum que, al seu torn, es clou amb quatre notes necrològiques, endreçades a sengles estudiosos que han dedicat, en major o menor grau, els seus esforços a la vida i obra de Francesc Eiximenis: Gemma Avenoza, Jaume Riera i Sans, David J. Viera i Curt Wittlin. Trist és el comiat, però ben digne d'estima el que ens han deixat amb el seu esforç. Vagi amb ells també el meu record i homenatge.

Així, doncs, la primera secció ve integrada pels quatre estudis dedicats a la biografia de fra Francesc Eiximenis. El primer, d'Albert Reixach, amb el títol de «El govern municipal de Girona i Francesc Eiximenis. Una ajuda pecuniària al menoret l'any 1374», pren la concessió de l'ajuda esmentada en el títol —destinada a celebrar l'obtenció del seu magisteri i certificada amb un document que edita (p. 17)— com un botó de mostra que permet reflexionar, ultra el cas concret del menoret, sobre la relació entre les autoritats municipals i la cort. D'una banda, l'estudi de Reixach il·lustra com les autoritats del moment es comprometien amb la formació de determinats ciutadans especialment brillants, conscients que fomentar un determinat perfil de ciutadà podia beneficiar el conjunt de la comunitat. Hi havia qui rebia ajuda de les autoritats municipi-

pals; hi havia qui en rebia de la corona. O de totes dues parts. Sigui com sigui, aquestes ajudes servien per a tendir ponts entre les parts implicades —municipi i corona—. Tenint tot això en compte, Reixach emmarca la percepció de l'ajuda per part d'Eiximenis en el context de les relacions de les ciutats baixmedievales amb els convents mendicants i subratlla com els municipis «actuaven com qual-sevol particular que perseguia influències i valedors en un àmbit de poder decisiu com era la cort» (p. 11). Enmig dels conflictes del moment, Eiximenis, que havia rebut tantes atencions des de la casa reial, és vist com «un bon contacte en les altes esferes de la corona» (p. 16) i, per tant, ajudar-lo a celebrar el títol obtingut —amb l'insistent ànim de la casa reial— és «un gest ben interessant per als representants municipals de la ciutat de l'Onyar: intentar guanyar-se un intermediari a prop del sobirà i del seu fill» (p. 16).

Més específicament sobre la posició de Francesc Eiximenis davant la reialesa són els dos subsegüents estudis: el primer, de Jaume Torró, «Francesc Eiximenis i Joan I»; el segon, de Jaume Riera i Sans, «Fra Francesc Eiximenis i el rei Martí».

Torró revisa tres episodis concrets de la relació de l'autor estudiat amb el rei Joan I. Es tracta d'episodis com ara el nomenament d'Eiximenis com a confessor del rei —que no fou, de fet, acceptat pel menoret—; o com la protesta del rei en assabentar-se que Eiximenis havia divulgat una profecia segons la qual l'única casa reial que arribaria als temps de l'Anticrist seria la de França; o com el posicionament del menoret a favor de la ciutat de València en el conflicte de 1396, quan aquesta es nega a concedir determinades subvencions demanades pel rei. Torró fa veure que es tracta de tres moments dels quals podia derivar una imatge del menoret amb una certa animadversió envers el rei, fins i tot «amb especial predilecció per les ciutats i els estaments que les regeixen, i molt poca per la monarquia» (p. 19). I, tanmateix, l'estudiós vol subratllar que no tenim motius per a creure això (p. 20), sinó que Joan I «El considerava un home savi, un gran predicador, un home amb autoritat, amb facultats de persuasió i bon mediador», independentment que també fos «molt afeccionat a l'astrologia i a les arts de la predicció i molt crèdul de l'última profecia o dels rumors que corrien entre les gents». Després d'estudiar els esdeveniments al·ludits, que documenta arreplegant en un apèndix els textos transcrits necessaris (pp. 23-26), Torró conclou que «tingué sempre òptimes relacions amb la corona, amb la cort i amb els frares familiars de Joan I i de Violant de Bar i que gaudí de l'estima de tots dos» (pp. 22-23).

Aquest mateix afany de perfilar i documentar la relació d'Eiximenis amb la monarquia, ara representada pel rei Martí, anima l'estudi, suara esmentat, de Jaume Riera. L'autor acceix de vuit a vint-i-cinc els documents que serveixen per a il·lustrar-la —documents que no són editats ni incorporats al treball, però sí citats fragmentàriament, de manera àmplia i generosa, quan cal—. Ara, per exemple, ja podem saber amb certesa que «Des del primer moment [es refereix a l'inici del Cisma], fra Francesc Eiximenis actuà com a fervent climentista» (p. 28). Igualment, la documentació fa que no es pugui donar per tancada «la qüestió de la data final de composició de les diverses parts i matèries tractades al *Dotzè*» (p. 30), si ens deixem guiar pel que declara Eiximenis mateix en una

carta de 1392, en la qual al·ludeix a un llibre que havia començat per ordre de l'infant Martí el 1383. No ens estendrem ací resumint punt per punt les nombroses informacions noves que l'autor vol remarcar a partir de la documentació que rescata, però aportacions com aquesta —i no és pas l'única— confereixen un valor particular a recull objecte d'aquest comentari.

Jaume Riera i Sans ha estat autor, precisament, del «recull més complet de documentació al·lusiva a la figura de Francesc Eiximenis»¹, en paraules de Carmel Ferragud (p. 41), estudiós que presenta, amb el títol «Dos documents inèdits relatius a la vida i l'obra de Francesc Eiximenis», una aportació que encaixa precisament en aquesta mateixa línia d'enriquir el *corpus* documental relacionat amb el menoret, ara amb un parell de breus documents. El primer posa Eiximenis com a testimoni, juntament amb Pere de la Roxella —barber del Duc de Gandia i Marquès de Villena—, de l'acte d'alliberament d'una esclava per part de Guillem Cabot, rector de la vila de Gandia. Ferragud es pregunta quina relació podia tenir aquest rector amb Eiximenis. No puc estendre'm resumint detalladament el recorregut que fa l'autor, però sí assenyalaré que treu conclusions que, d'una banda, serveixen per a donar especial rellevància al fet que Eiximenis condemnés la nigromància i desaconsellés tenir tractes amb feïllers el mateix any que el rector Cabot es preocupava pel mateix problema en el context d'una visita pastoral del bisbe. Al seu torn, la identificació del barber Pere de la Roxella, relacionat amb la comunitat conversa de Gandia, serveix per a reflexionar sobre la influència que potser exercí Eiximenis sobre Alfons el Vell, Duc de Gandia, a qui havia endreçat el *Dotzè* per a «posar en orde vós mateix e los altres negocis de regiment e de cavalleria en què us cové ocupar» (p. 41), tenint en compte que, a Gandia, no consta que hi hagués hagut avalots durant el pogrom de 1391.

Finalment, el segon document aportat per Ferragud en aquest estudi dona a conèixer una notícia sobre el *Scala Dei*, el devocionari que Eiximenis dedicà a la reina Maria de Luna i que, ara ho sabem, tornà a ser copiat el 1421 per ordre de la reina Maria de Castella.

L'obra de Francesc Eiximenis va tenir notable èxit també en altres llengües. Per tant, és un encert comptar amb un parell d'aportacions centrades en la tradició castellana i francesa de la producció del menoret. La primera, la devem a Gemma Avenozza amb «El manuscrit del *Libro de las donas* de la Universitat d'Oviedo, traducció castellana del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis». Ultra l'acurada descripció del manuscrit (pp. 54-57), el més interessant és la seva posada en relació amb les dues traduccions castellanés: el *Libro de las donas*, de 1448, i el *Carro de las donas*, de 1542. Segons Avenozza «El manuscrit de la Universitat d'Oviedo recull la més antiga de les dues traduccions i és, per tant, una còpia del *Libro de las donas* [...]» (p. 57). D'altra banda, la segona part del treball intenta comparar el manuscrit asturià amb el *Carro de las donas*, per a «estudiar la relació del *Carro de las donas* amb els seus possibles originals»

¹ Ferragud es refereix a Jaume Riera i Sans (2010) *Francesc Eiximenis i la casa reial. Diplomataris 1373-1409*, Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, «Estudis sobre Francsc Eiximenis, 2».

(p. 58). Amb aquesta finalitat, Avenoz a aprofita l'exhaustiva anàlisi de la traducció del *Carro de las donas* duta a terme per Carmen Clausell².

«Sobre els manuscrits de les traduccions en francès del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis», de Jaume de Puig i Oliver, és el segon acostament al món de la traducció d'obres del menoret. De la versió francesa d'aquesta obra hi ha quasi una vintena de testimonis, derivats potser de dues traduccions diferents, amb marques evidents (pp. 65-66), en molts d'ells, d'haver pertangut a persones de classe elevada. D'altra banda, bona part d'aquesta tradició manuscrita es relaciona amb la figura de Jaume d'Armanyac, duc de Nemours (pp. 67-60), membre d'una família —la dels Armanyac— molt interessada per l'espiritualitat franciscana. Ell mateix posseïa un dels manuscrits més antics del *Llibre de les dones* i era el comitent d'un dels manuscrits de la traducció al francès de la *Vida de Jesucrist*, la qual cosa demostra l'interès real d'aquest noble per l'obra d'Eiximenis i explica que un manuscrit de la traducció francesa del *Llibre dels àngels* anés a parar a les seves mans (pp. 67-68). Tot plegat indueix de Puig a plantejar la hipòtesi (p. 69) «d'un mecenatge directe del duc de Nemours a favor dels seus benamats franciscans a través de l'encàrrec o el regal dels dos manuscrits». La hipòtesi exigeix encara investigació per tal d'esbrinar el sentit pregon de la penetració del *Llibre dels àngels* en terres franceses.

El següent àmbit temàtic atès en aquest recull d'estudis és el de les obres de Francesc Eiximenis, obert per l'aportació «Francesc Eiximenis i l'autoritat de Cerverí», de Míriam Cabré. L'estudi arrenca d'una pregunta clau: «per què un moralista franciscà cita un trobador com a gran autoritat» (p. 82). Aquest aparicionament devia resultar impactant per a un receptor medieval i, a més, Eiximenis mateix havia condemnat la lectura de poesia i confonia joglars i trobadors. Cabré, per tal d'explicar aquesta aparent contradicció, analitza, d'entrada, «la imatge que Cerverí va llegar a la posteritat, així com els elements de la seva obra en què se sustentava i la interpretació que n'observem als textos medievals, en particular als tractats eiximenians» (p. 85). Així, subratlla l'autora l'enorme capacitat de Cerverí per a convertir-se en personatge: «dona veu a les seves reflexions mitjançant un personatge anomenat com ell i construït retòricament amb elements biogràfics» (p. 86). D'altra banda, bona part de les citacions procedeixen del seu llibre de proverbis, cosa que confereix un to sapiencial als préstecs aprofitats, més encara si el tema que predomina és la misogínia —per més que aquesta tampoc no fos una nota ni de bon tros predominant en l'obra de Cerverí, com bé fa veure Cabré (p. 88)—, fonamentada sobretot en el *Maldit bedit*, «text satíric i ambigu on el trobador recull tòpics corrents en la literatura medieval a favor i en contra de les dones i el representa dins un debat d'estructura escolàstica amb Cerverí com a protagonista» (p. 88). Comptat i debatut, és evident que Eiximenis interpreta Cerverí com a autoritat en el camp de la misogínia, amb un valor gairebé exemplar (p. 96). Cita els seus textos retallant-los i adaptant-los a les seves necessitats retòriques i argumentatives. Paral·lelament,

² Es tracta de Francesc Eiximenis+Pare Carmona, *Carro de las donas* (Valladolid 1542), ed. de Carme Clausell, Madrid-Salamanca, Fundación Universitari Española-Universidad Pontificia de Salamanca, 2007.

es produeix un cert efecte simbiòtic: Eiximenis aprofita el material que li ofereix Cerverí, però, com afirma Cabré, «les citacions en l'obra d'un teòleg de la talla i la difusió d'Eiximenis [...] havien de tenir un pes especial i un enorme efecte sobre l'autoritat de Cerverí» (p. 98).

El següent article de la secció dedicada a les obres és el de Josep Antoni Iglesias, amb el títol de «De “grafitis eiximenians”: A propòsit del capítol 164 del *Dotzè*: “Què deu ésser fet de aquell qui, estant estrany, fou ben rebut e no vol fer semblant quant és hora” i d'altres testimonis d'inscripcions eiximenianes». L'article descriu la curiosa història d'un grafit tardomedieval trobat a l'abric de la Baridana (Montblanc, Conca de Barberà) que, sense cap motiu aparent, s'ha afirmat que reproduïa un text d'Eiximenis. Amb aquesta falsa atribució *in mente*, l'autor informa àmpliament sobre el concepte de grafit —citant fins i tot una narració del *Dotzè*— i descriu la complexa història d'aquesta troballa en concret, des que en parlà Fèlix Torres Amat, que no resumiré ací. Val a dir que es tracta d'una aportació no mancada d'interès, especialment per als qui no coneixem el món dels grafits, però diria que fora de lloc: no és un estudi de l'obra d'Eiximenis, és una mera anècdota —la història de la falsa atribució d'un text—, certament curiosa, que hauria d'haver trobat lloc en una secció diferent, potser relacionada, si fa no fa, amb la imatge del menoret en la cultura popular. L'autor conclou clarament que «Francesc Eiximenis no és l'autor dels versos en escriptura gòtica que es conserven en l'abric de la Baridana» (p. 110), però no explica el perquè d'aquesta atribució —si per ventura es explicable—.

L'article de Sadurní Martí, «Nota sobre l'estructura del Segon del Crestià», ens porta de nou als estudis plenament literaris. El llibre II del Crestià no ha estat editat en temps moderns i els especialistes que s'hi han referit han contribuït a estendre, ens recorda Martí (p. 113), la idea que es tracta d'un llibre sense ordre, una mera acumulació d'un reguitzell de capítols. L'autor aplica el seu esforç a combatre aquesta visió. I ho fa, primerament, descrivint els esquemes estructurals més habituals dins l'obra eiximeniana (pp. 114-116). El llibre en qüestió li sembla estructuralment proper al *Ars praedicandi populo* des del moment en què està dividit seguint les quatre causes aristotèliques, cosa que il·lustra amb citacions en què Eiximenis es refereix explícitament a aquestes causes —llevat de la material— (pp. 119-120). De fet, la lectura acurada i orientada per la brúixola aristotèlica permet a Martí dreçar un esquema versemblant de tot el llibre II (pp. 121-124), del qual escapen només els primers vint capítols. La proposta és feta com a «possible solució al problema textual i d'*ordinatio*» (p. 120) que presenta el llibre estudiat, «a tall d'hipòtesi molt preliminar» —sубratlla l'autor—.

Una de les tasques més difícils, alhora que apassionants, en els estudis literaris és el rastreig de fonts. Jordi Redondo, en «La sofística en l'obra de Francesc Eiximenis», s'atura a esbrinar els possibles lligams entre determinats punts de la producció eiximeniana i fonts sofístiques. Redondo remarca com, en la construcció de *Lo crestià*, hom ha juxtaposat models propis de la literatura homilètica amb «un altre propi de la creació d'escriptor, on la tradició literària juga un paper central» (p. 126). Així les coses, centra la seva investigació en quatre punts del *Dotzè*, tot mirant de determinar «si les idees i conceptes expressats

per Eiximenis remunten efectivament als sofistes; segonament, si la citació del *framenor gironí* és literal; terçament, i en la mesura en què ho permet l'exigüitat dels textos, quina tradició textual féu servir Eiximenis» (p. 127). Amb aquest propòsit estudia quatre passatges clau del *Dotzè*: El primer té a veure amb la formació del bon ciutadà; el segon se centra en les raons econòmiques que fan necessària la fundació de ciutats; el tercer passatge té a veure amb «la necessitat d'expulsar de la ciutat els mercaders que no fan cap servei a la societat, sinó que actuen només moguts per la cobdícia» (p. 135); l'últim passatge tracta sobre els tipus de sistemes de govern. L'examen dut a terme per Redondo permet donar més importància a la influència d'Egidio Colonna alhora que guanya clarament presència la procedència sofística de determinades idees, que potser li havien arribat —aventura l'autor— a través d'algun comentari d'Aristòtil. «Tot plegat» —conclou Redondo— «assistima la incorporació dins el sistema eiximenià de les teories de la sofística, la ponderació i acceptació de les quals diu molt a favor de la curiositat intel·lectual i de la llibertat d'esperit del savi gironí» (p. 140).

Francesco Santi i Barbara Scavizzi³, amb «Francesc Eiximenis, Àngela de Foligno i l'escriptura mística europea entre els segles XIV i XV», intenten aclarir «el sentit de les referències eiximenianes a Àngela de Foligno» (p. 141) atès que, com prova a bastament llur estudi, Eiximenis tenia un coneixement ben escàs de l'esmentada mística franciscana, quasi sempre deutor de la visió que n'oferia Ubertino da Casale (p. 146). Els autors veuen, al darrere d'aquesta situació, el descrèdit del profetisme en el context del Cisma (p. 153), ja que «moltes prediccions havien resultat infundades en el context de la crisi conciliar» (p. 155). Més encara, Santi i Scavizzi observen que una de les darreres obres d'Eiximenis, el *Psalterium alias laudatorium*, dedicat al papa Benet XIII i d'un peculiar caràcter místic, no para esment en aspectes com ara l'èxtasi i la profecia ni deixa lloc per a la tradició dels visionaris del segle XIII, a la qual pertanyia Foligno, com si «el record d'una laica devota, però no de la mística teològica d'Àngela» fos present en Eiximenis (p. 160), cosa que associen els autors a «ambients marcats per l'experiència de la *Devotio moderna*».

Lògicament, en un recull d'estudis com aquest no podia faltar un acostament a la llengua. I, de fet, són dos els treballs que s'hi dediquen. El primer, de Montserrat Batllori, «Ordre de mots i estructura informativa a la llengua de Francesc Eiximenis»; el segon, d'Immaculada Fàbregas, «Algunes anotacions paremiològiques referents al *Llibre de les dones*: contribució d'Eiximenis a la paremiologia catalana medieval».

Montserrat Batllori examina la llengua del *Terç*, del *Dotzè* i d'algunes cartes autògrafes per tal d'aprofundir en el coneixement de l'estructura informativa i, per tant, de l'ordre de mots en la llengua d'Eiximenis. L'objectiu del treball «a més de caracteritzar la llengua de Francesc Eiximenis, és aprofundir en els casos d'avantposició del català antic que corresponen a una estructura de focalització feble (no contrastiva)» (p. 166) amb la finalitat de «fer palesa la cura que tenia l'autor en la distribució de l'estructura informativa del seu discurs per

³ En l'índex general de l'obra només se cita Francesco Santi com a autor, però en el cos de l'article es dona la informació autorial completa, com faig constar ací.

tal d'assolir una llengua coherent i cohesiva des del punt de vista comunicatiu». Tanmateix, l'autora mateixa constata que la llengua d'Eiximenis té poca originalitat —quant a l'aspecte estudiat— en relació a allò habitual en la llengua medieval.

Immaculada Fàbregas ens ofereix «unes quantes observacions referents a la utilització de les parèmies en una obra concreta d'Eiximenis, el *Llibre de les dones*» (p. 181) a fi d'emmarcar l'autor estudiat dins de la paremiologia medieval catalana. La idea, sens dubte interessant i útil, es concreta tanmateix en un treball exclusivament descriptiu i massa superficial. Els proverbis són enumerats, però l'anàlisi a què els sotmet és enormement simple i el resultat és perfectament esperable d'antuvi. En realitat, fa l'efecte que l'estudi presentat és més aviat la preparació —esquemàtica i ràpida— d'una investigació ulterior. Tant de bo sigui així, perquè el tema és sens dubte interessant i digne d'estudi.

Tenint en compte la importància de la reflexió sobre l'organització social en l'obra d'Eiximenis —particularment en *Lo crestià*—, és lògic que es reservi una secció d'aquesta compilació sota l'epígraf de «política i societat». L'estudi que la inaugura és de Carmen Cortés i duu el títol de «La justícia, fonament de la cosa pública». Cortés ens proporciona un buidatge de textos —presos dels caps. 3 al 18 del *Regiment de la cosa pública*— relacionats amb la idea de la justícia com a fonament del poder exercit pel príncep. L'autora comença rastrejant atentament d'on li ve la idea, a Eiximenis, de considerar la justícia com el fonament essencial del poder, base fonamental del que serà el concepte de pactisme, clau en la teoria política del menoret. A partir de la descripció de l'al·legoria de la ciutat interior i de la seva relació amb l'ànima humana i l'ordre comunitari, Cortés remarca com Eiximenis veu en el caràcter social de l'home la font que l'impulsa a crear comunitats polítiques. En aquest context, la justícia esdevé cabdal, especialment aquella «que vetlla per l'obtenció del bé de tota la comunitat» i que «es genera quan es preserva i es promou el bé més important que comparteixen els membres d'una comunitat: l'anomenat bé comú» (p. 196). De fet, per a Eiximenis, la idea de justícia ultrapassa el seu caràcter de virtut: «queda objectivada com l'estat de coses just o la situació d'harmonia i pau entre els diferents membres del cos social» (p. 197) i «ha d'ésser viscuda i encarnada especialment en la persona del governant» (p. 202), és a dir, del príncep. Per això per a Eiximenis és tan important la l'educació, la formació del governant, del príncep, ja que d'ell depèn el destí de la comunitat. L'educació de qui ha de dirigir la societat ha de capacitar-lo per arribar a pactes i respectar-los, perquè «el pactisme exigeix del príncep el compromís de respecte a la paraula donada i a les llibertats reconegudes en el compromís paccionat» (p. 204). En cas contrari, el príncep, quan no busca més que el seu propi benefici, esdevé tirà. I és que «la llibertat i el pacte són la raó de la doctrina eiximeniana. Són com dues cares d'una mateixa realitat» (p. 206).

Precisament per tal com acaba d'aparèixer el concepte de «pactisme» em permeto saltar l'ordre del llibre, que anava resseguint, per a parar esment ara en l'aportació de Xavier Renedo, dedicada justament a aquest punt: «Eiximenis i el(s) pactisme(s)». El títol, amb la seva alternativa implícita en plural, ja és prou eloqüent: Xavier Renedo estudia en aquest ampli article —un llibre

in nuce, segons afirma l'autor (p. 227, n. 1)— les dues formulacions diferents del pactisme que creu trobar en Francesc Eiximenis. I és que l'autor detecta diferències, de matís però importants, entre el pactisme plantejat en el *Dotzè* —al seu parer, radical i contundent (p. 228)— i el del *Llibre dels àngels* —més moderat o fins i tot aigualit (p. 228)—. El que es planteja Renedo és «llegir, o rellegir, la versió que Eiximenis presenta del “pactisme” des d'una perspectiva teològica i filosòfica per veure com la seva versió és en el fons una reformulació catalana d'una teoria de l'origen del poder polític molt viva en l'escola franciscana» (p. 230). En qualsevol cas, tots dos pactismes representen «l'art de fixar les bases del bon govern a partir d'un compromís lliure entre dues parts en peu d'igualtat», sempre en defensa dels interessos de la cosa pública (p. 228). Per a fonamentar la comparació entre els dos pactismes eiximenians, Renedo ens ofereix un recorregut molt detallat i ben explicat sobre la formació de la teoria pactista i la seva adaptació per part d'Eiximenis, amb l'auxili de bona cosa de textos complementaris, comentats acuradament.

Però tornem enrere per a reprendre l'ordre que seguïem. Precisament Marco Pedretti tracta un tema que potser cal incloure entre algunes de les conseqüències de la primera formulació del pactisme eiximenià, aquell que, en paraules de Renedo, «va tenir una influència tremenda, i fins i tot sagnant, sobre la vida política de la Corona d'Aragó des de finals del segle XV fins a principis del XVI» (p. 227): «Francesc Eiximenis, el bateig forçat dels jueus i els avalots de 1391». Pedretti, basant-se en els llibres primer i dotzè del *Crestià* —separats per deu anys en la seva redacció—, presenta les reflexions d'Eiximenis sobre l'encaix dels infidels —particularment dels jueus— dins la societat cristiana i les relacions amb determinats plantejaments de caire profètic mantinguts, en un primer moment, per Eiximenis, cosa important en la mesura en què, alguns d'aquests plantejaments pogueren tenir certa incidència en l'esclat del pogrom de 1391. En el context d'aquestes reflexions, Eiximenis sembla aprovar el bateig forçat, bé que alhora adverteix que és prerrogativa del príncep i aclareix que, de fet, mai no s'havia aplicat (p. 220). Simultàniament, es fa eco de les profecies de Joan de Rocatalhada, que lligaven la conversió dels jueus a la fi del món —que seria precedida per una llarga època de pau i benaurança—, la qual cosa permetria pensar que alguns dels plantejaments propalats pel menoret haguessin esperonat, a través de l'exaltada predicació de determinats oradors, els terribles pogroms de 1391 (pp. 224-225). Això explicaria, com subratlla l'autor, la coincidència que, en l'assalt dels calls, els avalotats oferissin als jueus la possibilitat de salvar la vida si es batejaven. Potser la tragèdia viscuda a la Península —per on l'avalot s'estengué des de Sevilla— induí Eiximenis a retractar-se, una per una, de les profecies que havia sustentat. I ho fa afegint set capítols més, després del 466, al *Dotzè*. Segons l'autor, «l'única explicació acceptable del que Eiximenis escriu en el capítol 470 és la necessitat de mantenir la seva distància amb el que acabava de passar als calls jueus, on la massa havia imposat als jueus de triar entre el baptisme i la mort» (p. 224).

En la societat medieval, d'altra banda, hi havia també un sector de la població que rep també l'atenció d'Eiximenis: els esclaus i els servents. Enric Tremps, amb «Captius i servicials en la ciutat d'Eiximenis (*Dotzè del Crestià*, 338-356)», ens explica la visió que el framenor gironí té d'aquestes capes soci-

als. Eiximenis, en els capítols en què Tremps se centra, descriu les diverses classes de captivitat que existeixen i la manera com han de ser tractats els servents pels seus senyors, així com aquests per aquells. I és que, com afirma Tremps (p. 299), «En la gran enciclopèdia del *Crestià* Eiximenis parla de tots els aspectes de la vida cristiana i, per tant, no hi podia faltar aquest tan real de la servitud i de l'esclavatge» i és un de tants motius que fa que l'obra d'Eiximenis sigui una eina fonamental per a entendre la societat medieval.

Francesc Eiximenis també és ben conegut per la valoració tan positiva que feia de l'activitat comercial com a element fonamental per a la vida urbana. Per això té interès revisar les seves opinions sobre l'economia urbana, aspecte sobre el qual se centra Paolo Evangelisti amb «Per la storia del contrattualismo politico: sovranità della moneta e diritti del monarca nei testi di Willelm of Pagula, Nicolas Oresme e Francesc Eiximenis». L'estudi de Paolo Evangelisti acara els tres autors citats al títol, tot dibuixant un arc cronològic que va de 1331 fins a 1385, on els extrems són Pagula i Eiximenis i, el punt mitjà, Oresme. Evangelisti contrasta les reflexions dels autors triats en tres eixos comuns: Sobre el pacte o contracte, sobre el valor de la moneda i sobre la polèmica al respecte de la devaluació d'aquesta.

Com explica Evangelisti, per a tots tres autors la societat s'estructura com comunitat d'intercanvi de béns (p. 307) i el mitjà d'intercanvi, la moneda, és propietat de la *res publica*, no pas del sobirà (p. 309), cosa que confereix especial rellevància a la seva qualitat, ja que la moneda «*debet esse vera et iusta in substantia et pondere*», en paraules d'Oresme (p. 309). Tenint en compte la importància central del diner com «*innanzitutto segno ed espressione condivisa della fiducia civile tra contraenti*», els qui falsifiquin moneda hauran de ser severament castigats per la comunitat (p. 317). D'altra banda, la necessitat de mantenir estable el valor de la moneda fa que hi hagi acord, entre els autors acarats, contra la devaluació del diner per part del príncep. Eiximenis, al seu torn, defensa la legitimitat i el valor ètic de la professió de canviador, sobretot perquè ajuden a la circulació del diner i eviten «che rimanga “tancat” e “sens fruyt”» (p. 324), afirma Evangelisti, tot citant mots del *Dotzè*, per a, més avall, insistir que «*Siamo di fronte ad una compiuta legittimazione di professioni che consentono di trarre profitto dalla moneta messa a frutto artificialmente [...]*» (p. 324). Tot plegat fa que l'autor vulgui insistir en la novetat que implica el plantejament eiximenià: la defensa, davant el rei o príncep, de la importància i legitimitat de l'intercanvi dinerari per a la dinamització econòmica interna i internacional —explica Evangelisti— són «*Pratiche che troveranno pieno sviluppo e tutela giuridica solo in Età Moderna*» (p. 326).

Així les coses, es pot dir que el següent estudi recollit, a càrrec de David Guixeras, «“Mudarà les monedes no guardant llur ley ne valor, mas attenent son bé propri”»: Una (pseudo)profecia d'Hildegarda de Bingen en el capítol 140 del *Dotzè del Crestià*», és un bon complement a allò suara vist d'Evangelisti: posa més carn textual a les idees ja comentades que, alhora, també completa, enriqueix i perfila. La peculiaritat és que els textos aportats tenen a veure amb la literatura de caire profètic, que quasi sempre expressa una crítica contra els poderosos del moment, com bé observa l'autor (p. 329). Comptat i debatut,

l'estudi de Guixeras atén especialment una profecia atribuïda a Hildegarda von Bingen relativa al canvi fraudulent de valor de la moneda, cosa que, alhora, es veu com una de les causes de la caiguda en desgràcia de la monarquia francesa. Eiximenis introdueix aquesta profecia com a exemple —«d'Elegardis, famosa sibil·la»— per a reblar el clau de com és de greu i perillosa la falsificació de moneda (pp. 332-333). D'altra banda, estirant la veta de l'interès polític de la literatura eiximeniana, l'autor estudia també la distinció que planteja entre el tirà i el dèspota (pp. 334-335) —de fet, la profecia atribuïda a Hildegarda von Bingen descriu perfectament el caràcter d'un tirà—. Finalment, el treball conclou analitzant diversos moments en què Eiximenis planteja reflexions profètiques referides a la monarquia francesa (pp. 337-345). En aquest context, Guixeras es fa ressò de la hipòtesi plantejada per David Viera i Jordi Piqué en el sentit que l'animadversió d'Eiximenis respecte de França tenia a veure amb la política de Carles V, qui va imposar un dur sistema tributari i, alhora, va manipular el valor de la moneda a son albir (pp. 341-342).

Ja per a acabar vull tractar, com si formessin una unitat, els dos darrers articles, que clouen la secció d'exposicions acadèmiques amb un toc sanament benhumorat i profundament vitalista: em refereixo a «Una història del vi segons Francesc Eiximenis», de Xavier Renedo, i a «Eiximenis i el vi: impressions d'un sommelier», de Josep Roca.

Renedo, en el seu article, descriu el procés de condemna i rehabilitació del vi —a partir d'informacions de Francesc Eiximenis, és clar—. La imatge negativa li ve pel fet que el raïm sigui una de les fruites candidates a ser el fruit prohibit del paradís. De més a més, el primer usuari del vi, Noè, esdevé també el primer embriac. Tanmateix, el vi comença a ser rehabilitat en la mesura en què es valoren les seves virtuts «mèdiques, psicològiques i socials», com fa Eiximenis mateix en alguns passatges del *Terç del Crestià* (p. 354), on es recorda que és «licor sobiranament preciosa» i que inclina l'home a l'alegria. Lògicament, el cim de la rehabilitació de la seva imatge és el paper tan important que li correspon durant la santa cena.

I si Renedo ens aporta bona cosa de saviesa teològica en referència al vi, Josep Roca fa un acostament al tema del vi des de la perspectiva que li dona la seva llarga experiència com a sommelier. La seva exposició és plena d'observacions curioses per al neòfit i té la grata virtut d'apel·lar constantment a un munt de sensacions plaents, ben agradoses, lligades al vi. No debades, tota la seva intervenció gira, d'alguna manera, al voltant de l'eix central que és un proverbi conegut d'Eiximenis: «Menjant i bevent es fan les amistats» (p. 366).

És de plànyer que aquest volum hagi d'acabar, després d'un final tan vitalista com el dels dos darrers articles, amb una cosa tan medieval —bé, i no sols medieval...— com és un *memento mori*. I, tanmateix, d'altra banda, fa goig que la vida dels quatre benivolguts col·legues i mestres que ens han deixat hagi estat convenientment recordada en aquestes pàgines. Així, Lourdes Soriano fa la nota necrològica de Gemma Avenoza; Jaume Torró, la de Jaume Riera i Sans; Jordi Piqué, la de David J. Viera; Lola Badia, la de Curt Wittlin.

Espero que aquesta ràpida ressenya d'aquest llibre, d'intrahistòria una mica complicada i laberíntica, serveixi per a despertar interès per un conjunt de treballs que, sens dubte, mereixen molta atenció i, més encara, per l'autor i l'obra en què han centrat la seva atenció els estudiosos ací reunits.

Josep-A. Ysern Lagarda

UNED

Lista de evaluadores de este número

Aizpea Goenaga (independiente)

Alberto Gómez Bautista (CLLC/UA; ESTHE e ISCAL/IPL)

Carlos Biscainho (UdC)

Carlos Sainz de la Maza (UCM)

Carme Ferreira Boo (UdC)

Carme Gregori (UV)

Jaume Aulet (UAB)

Jerardo Elortza (Mondragon Unibersitatea)

Joan Miquel Ribera (UCM)

Joaquim Espinós (UA)

Josep Antoni Aguilar (UCV)

Lourdes Sánchez (UGr)

Maria Dasca (UPF)

Maria Rabade (USC)

Meritxell Simó (UB)

Nicola Cristiano (N. I. Lobachevsky State University)

Rafael Roca (UV)

Rosa María Agost Canós (UJI)

Teresa Iribarren (UOC)

Ximo Espinós (UA)

TABLE OF CONTENTS

CATALAN LANGUAGE AND LITERATURE

- Narcís Garolera: «From Josep Maria de Sagarra to Carles Riba. Correspondence 1912-1924» 13
- Oriol Ponsatí-Murlà: «“Un poeta hispánico se asoma a la lírica norteamericana”: An Inedit Lecture by Agustí Bartra at the Wesleyan University» 63
- Joan Miquel Ribera: «Caterina Albert i Paradís, Víctor Català: Translators and Translations into Spanish» 87
- Dari Escandell: «Valencian Literary Prizes for Unpublished Work: Dualities (Man-Woman, Origin, Age) in the Model Author of Adult Narrative»..... 101

GALICIAN LANGUAGE AND LITERATURE

- Arturo Escudero Bustio: «The Relationship of the Galician Works by Luís Pimentel, Celso Emilio Ferreiro and Álvaro Cunqueiro with the Mainstream Literary Currents in Hispanic Literature (1939-1980)»..... 135
- Mª Teresa Bermúdez Montes: «Sisterhood and Myth in *Circe or the Blue Pleasure* by Begoña Caamaño»..... 163

BASQUE LANGUAGE AND LITERATURE

- Idoia Gereñu Odriozola: «Salvatore Mitxelena's *A Country of Crucifixion*. A Sociological, Theological and Political Portrait of a Basque Existentialist Mindset, Written in Theatrical Code.»... 183

MISCELLANY

- Xavier Frias: «Dealing with the Neutral Gender in Ibero-Romance Languages»..... 213

Aizpea Goenaga: «Tribute to Patri Urkizu on International Theater Day (San Sebastián 03/27/2023)»	225
---	-----

REVIEWS

Literature, Science & Religion. Textual Transmission and Translation in Medieval and Early Modern Europe, ed. Manuel Bellmunt Serrano i Joan Mahiques Climent, Kassel, Edition Reichenberger (Problemata literaria, 88), 2020, 466 p. ISBN: 978-3-967280-03-6 [Lluís Ramon, UCV].....	231
---	-----

Martí, S. + Renedo, X. (eds.) <i>Francesc Eiximenis. Vida, obra i transmissió</i> , Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, «Estudis sobre Francesc Eiximenis, núm. 3», 2021, 434 pp., ISBN: 9788499841014 [Josep-A. Ysern, UNED]	237
--	-----

REVIEWERS OF THIS VOLUME	249
--------------------------------	-----

